nických znaků však podléhá změně (stejně jako jiné znakové systémy). Již za deset let autor zaznamenal posun ve vkusu směrem k preferenci umírněnějších, užitnějších stylů. Tím jeho práce získává i diachronní perspektivu.

Představovaná práce je interdisciplinární studií *par excellence*, lze na ní dokonce ocenit i jistou společenskovědní „nezkaženost". Aniž by se autor dlouze zabýval diskutováním palčivých pojmů, jako je například identita, zaměřil se na co největší přínos nových věcných informací s důkladnými komentáři o způsobu získávání dat. Navíc svým záběrem zasáhl do relativně volné niky antropologie domu, což je obor, v němž práce vztahující se k evropskému prostoru dnes prakticky absentují. Kniha tedy nepatří zdaleka jen do knihovny romistů či romologů, ale všech těch sociálních vědců, kteří si podobně jako Rudolf R. Gräf kladou otázky po prostoru, v němž člověk tráví nezanedbatelnou část svého života, uplatňuje svou kreativitu a směňuje sdělení, jež je schopen kódovat i dekódovat. Tímto prostorem není nic jiného než lidské obydlí.

Gabriela Fatková

Adam Votruba: *Pravda u zbojníka. Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*. Praha, Scriptorium 2010, 499 s.

Adam Votruba svou publikací *Pravda u zbojníka* vrací do české odborné literatury téma, které bylo zejména po polovině 20. století v centru zájmu řady významných českých a slovenských folkloristů. Ve své době ho zaštiťovala idea sociální revolty prostého lidu, jež předznamenala i interpretační rámec vědeckých textů analyzujících folklorní skladby a artefakty lidového umění spojené se zbojnictvím. Ovšem vývoj vědy i společnosti otevřel cestu k dalším konceptům a teoriím, které umožňují dívat se na stará témata v novém kontextu. Autor nicméně primárně na folkloristy nenavazuje, i když se jich výběrem pramenů i komentáři dílčích interpretací nezříká. Jeho přístup je historický. Svá východiska vidí u historika Erica Hobsbawma, který definuje sociální zbojnictví jako univerzální sociální jev, vázaný na společensko-politický kontext venkovské společnosti – Adam Votruba hovoří o *stupni vývoje společnosti mezi rodovým společenstvím a kapitalismem*. Hobsbawmův koncept se pak implicitně objevuje v toku textu, jako nejsilnější a nejnosnější výkladový rámec.

Cílem autorova bádání bylo představit středoevropského zbojníka a uvažovat o povaze zbojnictví v kontextu sledovaného regionu. V jeho rámci však hned na počátku Adam Votruba narazil na problém odlišného kulturněhistorického vývoje západní a východní části střední Evropy. Musel se vyrovnat s geografickou hranicí tradiční lidové kultury, která v podstatě odlišuje „západní" lupiče a „východní" zbojníky. Zavedl proto zastřešující, pokud možno významově neutrální označení loupežník. Vymezení loupežníka toliko jako člověka, který loupí, snímá z postavy morální rozměr, tak významný pro sociální zbojnictví a kriminální lupičství. Daný přístup badateli umožnil hledat odkazy na sledovaný sociální jev – zbojnictví v diskursu společností střední Evropy

(konkrétně českých zemí, Německa, části Polska, Rakouska, Slovenska a části Ukrajiny). Zároveň tak rozšířil výzkumný problém. Vynořila se otázka, proč se někteří loupežníci zbojníky stali, zatímco druzí nikoliv (resp. získali maximálně *image* sociálního lupiče „s lidskou tváří"). Pramenem poznání se stala jednak historická literatura, která se snaží podat věrohodný obraz a zhodnotit dějinnou roli sledovaných loupežníků, jednak folklorní produkce, která obsahuje spíše sdílená schémata (motivy a látky) a nejednou i morální hodnocení, které lid se zbojníky či lupiči spojoval. Folklorní skladby čerpal z publikovaných sbírek textů.

Historickou literaturu autor využil hned v několika směrech. Věnoval se reáliím života loupežníků, přehledně strukturoval biografie některých z nich a nabídl obraz loupežnické každodennosti. Z hlediska ústřední linie textu však výklad směřuje ke kulturně-, respektive sociálněhistorickému uchopení postavy zbojníka. Adam Votruba zde vychází z Kütherovy typologie, která definuje zbojníka v opozici k lupiči. Podle ní zbojníka charakterizuje jeho selský původ a zázemí, užší operační prostor, autoritativní vedení družiny, otevřeně manifestovaný postoj loupežníka a jiné než primárně kořistnické motivy jednání. Klíčová je však otázka, na základě čeho mohli získávat loupežníci morální kredit a stávat se zbojníky. Autor přivádí čtenáře k dílčímu závěru, že důležitá byla možnost lidu identifikovat se se zbojníkem. Z textu Adama Votruby plyne, že v Německu byla identifikace s loupežníky, kteří patřili k jaunerské vrstvě (potulnému obyvatelstvu a nepočestným povoláním), pro venkovské vrstvy problematická. Uvědomovaná sociální hranice identifikaci neumožňovala, naopak mohla *a priori* vytvářet bariéru. V zemích střední Evropy, kde tato sociální vrstva nebyla jasně definována, sociální původ loupežníka nehrál takovou roli. Následně také jeho obraz nebyl posilován skrze sociální distanci. Tuto tezi dokazuje Adam Votruba na příkladech z Čech. Ve svých interpretacích dokonce hledá opačné tendence, které by směřovaly pozici loupežníků dovnitř lokálních společenství. Nicméně myšlenku, že by v 18. století v Čechách mohly být sympatie k lupičům budovány na základě sdílené etnické marginalizace, je třeba ještě prověřit. V každém případě v logice výkladu autor potvrzuje východiska Erica Hobsbawma, že zbojnictví jako sociální jev je vázáno na specifický společensko-politický kontext. Adam Votruba tak teoreticky podepřel své vstupní dilema, že obraz loupežníků ovlivňuje místo a období jejich působení. Zároveň konstatoval, že hodnocení loupežníků z východu versus ze západu, starších versus mladších není vyhraněně protikladné. Podal důkazy toho, že řada německých a českých loupežníků nebyla ve své době vnímána ryze negativně, a přesto tyto postavy zůstaly blíže lupičům než zbojníkům.

Otázku, proč jen některé loupežníky lze chápat jako zbojníky a jiné nikoliv, Adam Votruba řešil na základě analýzy folklorní produkce, které připisuje emickou perspektivu. Spojuje ji s představami příslušníků dané kultury o zbojnících versus lupičích, tedy s diskursem sledovaného sociálního jevu zbojnictví. Klíčovými se staly prozaické narace (pověsti), nicméně pozornost autor věnoval také analýze zbojnické lidové písně. Sledoval motivy (dle folkloristické terminologie dějové a popisné), na jejichž základě je budován

obraz středoevropského loupežníka. Stanovil čtyři základní typy folklorního obrazu loupežníka: (1.) zbojnický mytický hrdina; (2.) sociálně loupežnická postava; (3.) kladná loupežnická postava bez sociálních atributů a (4.) záporné a nevymezené loupežnické postavy. Zbojnictví přitom ztotožnil s mytickým hrdinou. Vytvoření zbojnického mýtu dal do souvislosti s dějinnými událostmi, ale také s dobou, v níž se Dovduš, Jánošík a Ondráš vydávali na zboj. V prvém případě zdůraznil, že mýtus se vytvořil kolem loupežníků, kteří byli historicky svázáni s obdobím významných politických excesů (povstání), které skončily z pohledu lidových vrstev neúspěšně. Mýtus o zbojníkovi v těchto okamžicích vytvořil platformu pro udržení ideje, se kterou se v době povstání revoltující vrstvy upínaly k možným politickým změnám. Adam Votruba zde přinesl novou interpretaci, kterou lze postavit spíše vedle než proti tezi Bohuslava Šalandy, že lidové vrstvy potřebovaly hrdinu s nadpřirozenými schopnostmi, neboť nevěřily vlastním silám v boji za sociální změnu. V druhém případě akcent na dobu, v níž loupežník žil, čtenáře vrací k Hobsbawmově konceptu. „Stáří" zbojníka ale souvisí i se stářím folklorní vrstvy o zbojnících. Adama Votrubu sama data (analýza vybrané folklorní produkce) dovedla k folkloristickému pohledu. Příčiny vzniku zbojnického mýtu tedy zcela správně dal do souvislosti s procesy, jež folkloristika popisuje a konceptualizuje. V pojmech této disciplíny bychom tedy mohli shrnout, že na utváření zbojnického mýtu se podílel výbrus folklorní skladby. Například si všímá, že mladší vrstvy folkloru spojují loupežníky s brutalitou, zatímco narace o starších loupežnících akcentují hrdinův důvtip. Roli hrály i procesy cyklizace folkloru, které vedou k vytvoření monumentálních typů (autorův koncept stabilizace folklorního či literárního hrdiny). Význam měly i literární přejímky. Právě zde se opět jako deviza ukázalo ukotvení autora v historii, jeho kulturněhistorický přístup. Skutečnost, že v 19. století byla poptávka po romantizujících příbězích o loupežnících, jistě zpětně ovlivnila nejen folklorní produkci, ale také samotné sběry. Závěrem lze tedy shrnout, že zbojnictví může být na jednu stranu sociálním jevem a na stranu druhou výsledkem folklorních procesů podpořených kulturněhistorickým pozadím doby vzniku (ideou romantismu).

Problém zbojnictví a loupežnictví analyzoval Adam Votruba z nejrůznějších úhlů pohledu. Kromě ústřední linie, kterou vidím já, lze v práci najít další témata. Některá umožňují sledovat etický a kvaziemický pohled na každodennost lupiče. Zajímavé jsou i kapitoly věnované podobě zbojníka v literatuře. Je možná škoda, že až k závěru autor zařazuje zhodnocení historické literatury o zbojnících. Lze to ale pochopit. Záměrem Adama Votruby jistě bylo, aby jeho kniha oslovila i laickou veřejnost. Druhý důvod naopak podtrhuje vědeckou stránku textu. Rešerše a komentář stavu bádání totiž autorovi explicitně umožňují představit vlastní závěry právě v kontextu historie.

Kniha Adama Votruby je poměrně uceleným a vyčerpávajícím dílem. Natáčí pohled na zbojníka vpravdě ze všech možných stran. Maximalismus autora posiluje i rozsáhlá příloha, přibližující folklorní texty vztahující se ke sledovaným loupežníkům. Široký záběr publikace čtenáři umožňuje najít si své téma. Pro mne byl Votrubův text kulturněhistorickým

exkurzem do problematiky loupežnictví. Nabídl mi zajímavou, vědecky relevantní analýzu podstaty sociálně-kulturního jevu loupežnictví v kontextu historické vědy i v souvislostech dobových a regionálních diskursů venkovského lidu. Připomněl mi existenci hranice lidové kultury, která na našem území vede Moravským úvalem. Potvrdil také, že k folklorním sběrům se lze vracet, že jejich život nekončí se zkatalogizováním či první analýzou, že jsou otevřeny i badateli jiných oborových východisek, aby ho posléze pohltily – připoutaly k sobě.

Dana Bittnerová

Lucie Olivová (ed.): *Postava šibala v asijské slovesnosti.* Příspěvky z 3. konference Kulturní antropologie východní Asie, proběhnuvší dne 29. 3. 2009 na Katedře asijských studií, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Univerzita Palackého, Olomouc 2009, 178 s.

V domácím akademickém prostředí posledních desetiletí rozhodně nebývalo obvyklé zasvětit téma konference – a návazného sborníku – problematice spojené s konkrétní mytickou či folklorní postavou. Příčiny tohoto faktu bychom mohli hledat v několika skutečnostech; pravděpodobně nejvýrazněji se ale v tomto případě projevila relativní marginalizace mytologických a folkloristických studií v nedávné minulosti, zesílená soudobým zvýšeným zájmem o analýzy fenoménů materiální kultury ze strany evropské etnologie a o holistický výzkum kultury ze strany kulturní antropologie. O to více je třeba přivítat aktuální konferenční a ediční počin Filozofické fakulty Univerzity Palackého, který domácímu akademickému prostředí přibližuje problematiku lokálních podob jedné z nejvýznamnějších mytických a folklorních bytostí vůbec, bytosti, kterou je možno považovat téměř za mytickou univerzálii – šibala, šprýmaře, taškáře, *trickstera*, slovy kulturního antropologa Paula Radina „pravděpodobně nejstarší ze všech mytologických postav indiánské mytologie a možná i mytologie vůbec“ (s. 9).

Publikace je uvedena výjimečnou sumarizující statí folkloristy Jana Luffera z Knihovny Orientálního ústavu AV ČR s názvem „Všudypřítomný šibal“ (s. 7-14), která čtenáře stručně, ale velice erudovaně seznamuje s významem a variacemi této postavy ve světové mytologii, folkloru a literatuře, včetně té populární. Z folkloristického hlediska tvoří tato stať rozhodně nejpoučenější text sborníku. Vlastní jádro publikace, geograficky již téměř striktně zaměřené na oblast jihovýchodní Asie, je pak rozděleno na čtyři základní tematické části.

První z nich, nazvaná „Lidová slovesnost“, přibližuje jednotlivé národní a regionální folklorní postavy jihovýchodní Asie, které je možné identifikovat jako svébytné lokální reprezentace šibalského principu. Úvodní dovedně napsaná studie Kamily Hladíkové „Akhu Tönpa, Bramborsrýží a ti druzí: Postava šibala v tibetské lidové slovesnosti“ (s. 17-29) i přes relativní nedostatek relevantních pramenů analyzuje hlavní šibalské typy, které nacházíme v tibetském folkloru. Nezodpovězena zůstává zajímavá otázka nastiňovaná samotnou autorkou (kterou si čas-